

De onvergetelijke leraar

door Jan Blokker jr.

Over de onvergetelijke leraar raken we niet gauw uitgepraat. Van zijn collega's onderscheidt hij of zij zich door het simpele feit dat hij kennelijk zijn leerlingen zodanig heeft weten te raken dat die hem niet meer vergeten. Op sommige leerlingen moet daarbij gezegd worden, want wie voor de een onvergetelijk is, hoeft dat niet per definitie ook voor de ander te zijn. En over kwaliteit van het onderwijs zegt het epitheton *onvergetelijk* niet perse erg veel.

Ik denk dat van het totale lerarenteam op de meeste scholen 10 % bijzonder goed, 10 % bijzonder slecht en 80 % *gewoon* is.

De hele goeie en de hele slechte, dat zijn de onvergetelijken. Uit mijn schooltijd (het Vossiusgymnasium in Amsterdam – de gewraakte school van Esther Jansma) herinner ik me drie leraren die bijzonder goed waren, en drie die het echt niet konden. De rest was gewoon, je leerde meer of minder van ze, maar ze maakten niet bijzonder veel indruk, ze maakten niet erg veel los, ze stimuleerden weinig, ze richtten ook niet zoveel schade aan. Als leerling haalde je je schouders op en ging aan ze voorbij.

Ik denk zowel aan de hele goede als aan de hele slechte vaak terug. Van diegenen die er echt niets van konden, en van de blunders die ze maakten, heb ik in mijn latere carrière als leraar geschiedenis heel veel geleerd. De hele goede leraren heb ik wel eens willen imiteren, maar dat lukte meestal niet. En misschien is dat wel een criterium: uitzonderlijke kwaliteit is niet na te maken.

Maar laten we niet verder spreken over al die brekebenen in het onderwijs; het boekje dat we vandaag ten doop houden gaat vooral over hele goede leraren.

Wat is een onvergetelijke leraar. Om te beginnen wil ik erop wijzen dat onvergetelijk altijd datgene is dat ongewóón is. De dagelijkse routine verdwijnt al na korte tijd in de vergetelijkheid, het bijzondere blijft herinnerd. De onvergetelijke leraar valt per definitie buiten de orde.

Verreweg de meeste onvergetelijke leraren zijn mannen. Ik heb in het boekje elf mannen en zes vrouwen gesteld. Dat zegt natuurlijk vooral iets over de samenstelling van het docententeam in de tijd dat de geïnterviewden school gingen: over een jaar of twintig zullen er vast heel veel meer onvergetelijke leraressen blijken zijn.

Uit het boekje maak ik op dat het gegeven vak geen rol speelt bij de vraag of een leraar onvergetelijk wordt genoemd of niet. Je hebt ze in alle vakken, gymnastiekers, neerlandici, historici, classici, tekenleraren en talendocenten, wiskundigen en biologen. Je hebt ze in het lager en in het voortgezet onderwijs, hoewel uit die laatste fase beduidend meer, wat me ook logisch lijkt gezien de gevoeligheid van die leeftijdscategorie.

De onvergetelijke leraar is soms streng, maar zeker niet altijd, maar hij geniet altijd respect en wekt ontzag bij zijn leerlingen. Hij verenigt een passie voor en een grote kennis van zijn vak met liefde voor de leerlingen. Hij neemt zijn leerlingen serieus en stimuleert talent. Vaak is het een eigenzinnig iemand, die mooi kan vertellen en de leerlingen weet te *betoveren*; dat woord is van mij, ik heb het in het boekje niet gevonden. De onvergetelijke leraar heeft maling aan bestaande vastgelegde methodes, hij gaat zijn eigen gang. Hij is een cabaretier die zijn leerlingen iedere keer weer weet te verbazen. De onvergetelijke leraar maakt zijn leerlingen nieuwsgierig.

In het slothoofdstuk van het boekje wordt een poging gedaan om iets van theorie onder de persoonlijke verhalen te leggen. Ik lees er een opsomming van kwaliteiten en die wil ik u niet

onthouden, want daarmee kan aan het eind van mijn betoog uitkomen bij de voor mij fascinerende vraag: bestaat die onvergetelijke leraar nog, wordt hij nog gemaakt? Ik vraag daarvoor nog even uw geduld, want ik heb er wat omhaal van woorden voor nodig.

De schrijvers stellen in het slothoofdstuk de vraag wat een ideale leraar in de klas nou eigenlijk dóet. En ze voegen eraan ominous aan toe: *volgens wetenschappers*.

Ik citeer:

1. hij leert de leerlingen leerstrategieën aan, bijvoorbeeld hoe ze snel kunnen lezen;
2. hij koestert hoge verwachtingen van zijn leerlingen;
3. hij creëert een stimulerend klimaat in de klas gericht op prestaties;
4. hij geeft op een heldere en gestructureerde manier les;
5. hij stelt leerlingen vragen, daagt ze uit en zorgt dat de stof *relevant* voor ze is;
6. hij laat de leerlingen in groepjes werken, laat leerlingen elkaar helpen en wisselt dat af met individuele aanpak.

't Is niet duidelijk of er een hiërarchie in dit lijstje is te onderkennen. Wat is belangrijk, wat is dat niet? Ik zal de aanvechting bedwingen om op alle genoemde punten in te gaan. Maar het lijkt me dat het geciteerde lijstje over een andere leraar lijkt te gaan dan over diegenen die de geïnterviewden kennelijk niet kunnen en niet willen vergeten.

Ik zou zelf die *leerstrategieën* (ik hou niet van die term) niet bovenaan zetten. Ik zou beginnen met het stimulerende klimaat in de klas gericht op prestaties. En direct daarbij zou ik iets opnemen over vakkennis. In veel van de verhalen in het boekje komt dat terug: die man of die vrouw die wist zó veel, en hij of zij kon daar zo bevlogen over vertellen. Die bevlogenheid kun je met enige goed wil wel terugvinden onder het kopje: *hij geeft op een heldere en gestructureerde manier les*, maar ik wil daarbij aantekenen dat een goede les niet altijd helder en gestructureerd hoeft te zijn, beter gezegd, niet iedere heldere en gestructureerde les is per definitie ook inspirerend. Ik kan me heldere en gestructureerde lessen voorstellen waarbij de leerling als een os in slaap valt.

Een goed verhaal kan heel goed verteld worden met veel omhaal van woorden, zoals een cabaretier dat doet, met zijpaden en schijnbaar doodlopende wegen. Maar het moet wel ergens uitkomen, en dat is waar het op aankomt: het plotselinge inzicht aan het eind van een betoog. En daarvoor moet de leraar weten wat hij wil overbrengen en überhaupt is het wel erg handig als hij (de leraar) zelf over een zo groot mogelijke vakkennis beschikt.

Een leraar die zijn leerlingen in groepjes laat werken, ze elkaar laat helpen en dat afwisselt met individuele aanpak is mijns inziens niet per se onvergetelijk. Uit veel verhalen in het boekje blijkt dat de onvergetelijke leraar juist zichzelf centraal stelt en zo zijn leerlingen mééneemt en stimuleert. En dat verdraagt zich moeilijk met het werken in groepjes en het elkaar laten helpen. De leraar is tenslotte onvergetelijk, de medeleerling niet per se. Althans, die zijn dat ook, maar dan hebben we het over iets anders. Heel veel van mijn medeleerlingen herinner ik me nog heel goed: meestal waren ze belangrijker voor me dan de leraren (en ik zal daarin vast geen uitzondering zijn) Maar om nou te zeggen dat ik veel van ze geleerd heb, dat gaat weer iets te ver. En wat ik van ze leerde, daar had ik de school eigenlijk ook niet voor nodig.

In de Nederlandse literatuur ken ik één onvergetelijke leraar bij wie ik zelf vaak terugkom. Dat is, het zal u misschien verbazen, leraar De Bree uit Bordewijks novelle *Bint*. Voor diegenen die het verhaal niet kennen: het handelt over een school waar de directeur, Bint, een systeem van absolute tucht en orde handhaaft. En het handelt over de relatie van de eigenlijke hoofdpersoon van het boek, De Bree, met één speciale klas, die in de novelle *de Hel* wordt genoemd.

Bints credo van orde wordt door Bordewijk kernachtig geformuleerd: *“Ik eis van de leraar dat hij zich niet inleeft in het kind, dat hij niet daalt. Ik eis van het kind dat het zich inleeft in de leraar, dat het klimt.”*

Met die stelling kún je het bijna niet eens zijn. En het aardige in de novelle is dat De Bree, niettegenstaande zijn mateloze bewondering voor Bint, het in de praktijk er al evenmin mee eens lijkt te zijn. De Bree leeft zich in zijn monsterlijke leerlingen in de helse klas in; hij nadert ze en aan het eind van de novelle neemt hij ze mee op een fietstocht in België langs het strijdtoneel van de eerste wereldoorlog. Voor mij is nog altijd de mooiste zin uit het boek die waarin De Bree zijn leerlingen een dieper inzicht verschaft in de platvloerse historische realiteit van de loopgravenoorlog: *“Hij wees een sloot: de IJzer.”*

De goede leraar leeft zich in zijn leerlingen in, dat blijkt uit alle interviews in het boek waar we het vandaag over hebben. Hij kent zijn leerlingen, hij is zich bewust van hun niveau en hij weet dat de eisen die hij aan hen stelt zodanig moeten zijn dat zij hem kunnen volgen. Zijn die eisen te laag, dan gaat de leerling zich op den duur stierlijk vervelen en leert niet meer; zijn die eisen echter te hoog, dan kan de leerling er niet aan tippen, en dan raakt de leraar ze kwijt. De leraar daalt daarmee niet af, hij nádert zijn leerlingen opdat hij hen bij de hand kan nemen en hen kan meenemen, opdat ze vervolgens kunnen gaan klimmen. Je zou dat kunnen omschrijven zoals de auteurs van het slothoofdstuk dat doen: *de leraar creëert een stimulerend klimaat in de klas gericht op prestaties.*

Een goede leraar bereikt zijn doel met behulp van zijn surplus aan kennis en inzicht. Hoe groter het surplus, hoe hoger de leerling kan klimmen. En dat brengt me bij de slotvraag: Wordt de onvergetelijke leraar nog wel gemaakt?

’t Is niet makkelijk om daar optimistisch over te zijn. Al vele jaren, en ik praat over decennia, wordt het onderwijs geteisterd door lieden die betogen dat kennis van minder belang is dan vaardigheden. Ik heb wel eens de indruk dat er een guerilla gevoerd is tegen kennis, misschien uit emancipatorisch idealisme: als kennis macht is dan is een surplus aan kennis voorbehouden aan de machthebbers. Hoe overbrug je de kenniskloof? Door kennis af te schaffen, ik zeg het misschien wat gechargeerd, maar zo komt het al te vaak op mij over. En met de adepten van diverse onderwijshervormingen, of je het nu nieuwe leren, of competentiegericht leren noemt, of wat voor naam je er ook aan geeft, met die lieden is het moeilijk praten. Zoals je ook niet goed kunt redeneren met Jehova getuigen, met aanhangers van de kerk van Karl Marx (die zich de laatste tijd weer steeds meer laten horen), met overtuigde gebruikers van de Mac-computer, of met propagandisten van het Sinterklaasfeest. Op de lerarenopleidingen in het land is het aanleren van vakkennis steeds meer bedolven geraakt onder allerlei op zichzelf niet on-nutte vaardigheden en leerstrategieën. Ik heb bijvoorbeeld de fractievoorzitter van een politieke partij eens horen zeggen “dat het toch niet zo kan zijn dat een leerling van de basisschool afkomt zonder te weten hoe hij een condoom moet omdoen.”

Op scholen raken docenten steeds verder vervreemd van hun kerntaak (dat is lesgeven) omdat ze geacht worden náást hun onderwijs ook nog een omvangrijk aantal uren te besteden aan andere taken, zoals daar zijn mentoraat, het begeleiden van de schoolkrant, het zitting nemen in diverse commissies, het schrijven van nota’s en ga zo maar door. Een docent die alleen les geeft blijft gehonoreerd volgens de laagste schaal.

Nu zijn al die taken en die diverse vaardigheden zeker van betekenis, maar ze zijn niet primair voor het onderwijs. Primair is en blijft de overdracht van kennis en inzicht. Pas wanneer de leraar zelf daarover beschikt, en graag over heel veel daarvan, kan hij een ontzagwekkend voorbeeld zijn voor zijn leerlingen en hen daarmee inspireren.

Alleen wanneer we er in slagen om de vakkennis met de grootst mogelijke gestrengheid terug te brengen in het hart van de lerarenopleidingen kunnen we de onvergetelijke leraar voor

uitsterven behoeden. En ik ben ervan overtuigd dat daarmee, dus met het terugbrengen van de vakkennis in de opleiding van leraren, ook de status van het lerarenvak weer zal toenemen. Laten we ervoor waken dat het boekje “De onvergetelijke leraar” over tien of twintig jaar niet gelezen zal worden als een amusante beschrijving van een bedreigde diersoort.

Ik dank u.